

wzmocniona przez Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. Wskazują na to niektóre nowe sformułowania, zawarte między innymi w normach odnoszących się do skargi powodowej. Autor słusznie zauważa, że do lepszej ochrony interesujących nas praw mógłby przyczynić się udział w procesach spornych, a także w procesach o nieważność małżeństwa adwokatów kościelnych. Adwokaci – dzięki odpowiednim kwalifikacjom i znajomości prawa kanonicznego – mają przecież za zadanie pomagać wiernym w dochodzeniu sprawiedliwości.

Literatura dotycząca kościelnego prawa procesowego jest w Polsce stosunkowo uboga. Istnieją jedynie ogólne komentarze odnoszące się do tej dziedziny. Jak dotąd, publikacje zajmujące się prawami człowieka we wspólnocie Kościoła nie analizują ich w aspekcie prawa procesowego. Recenzowana publikacja jest zatem pierwszą pozycją w taki sposób ujmującą wspomnianą kwestię.

Dzięki opracowaniu wszystkie zainteresowane osoby, wykładowcy prawa kanonicznego, pracownicy sądów kościelnych, studenci prawa i teologii mogą w sposób przystępny zapoznać się z normami chroniącymi opisywane prawa wiernych oraz prawa człowieka w Kościele. Książka zawiera bowiem głęboką, wyczerpującą analizę tych praw w aspekcie przepisów procesowych. Może być też źródłem inspiracji do słusznego upominania się o swoje prawa dla tych, którzy chcą wkroczyć na drogę sądową.

ks. Zbigniew Janczewski
kierownik Katedry Historii Źródeł
i Literatury Prawa Kanonicznego UKSW

Paweł M a l e c h a, *Edifici di culto nella legislazione canonica. Studio sulle chiese – edifici*, Roma 2002, ss. 147.

Księgarnia Uniwersytecka Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie wydała pracę ks. dr. Pawła Malechy, adwokata Roty Rzymskiej i pracownika Sygnatury Apostolskiej, poświęconą ważnej kwestii prawa kanonicznego, jaką stanowią kościoły – budowle święte przeznaczone dla kultu Bożego.

Omawiane studium koncentruje się wokół ujęcia tematyki kościołów (budynków) w aktualnym ustawodawstwie kanonicznym. Autor stara się przedstawić niniejszą problematykę w sposób wyczerpujący. Publikację aspirującą do stanowienia kompendium będącej w mocy legislacji kanonicznej rozpoczyna prezentacja niektórych zagadnień wstępnych. Po niej następuje analiza zasadniczych kwestii odnoszących się do wspomnianego zakresu normatywy kanonicznej. Całość zagadnień dotyczących kościołów, jako budynków świętych, została skoncentrowana wokół sześciu zasadniczych tematów: pojęcie budynku świętego, erygowanie, poświęcenie i błogosławieństwo, zbezczeszczenie (profanacja), sprawowanie czynności kultu oraz prze-

znaczenie do użytku świeckiego. Ze względu na szeroki zakres materiału Autor, w sposób zamierzony, podjął zagadnienia związane *stricto sensu* z kościołami – budynkami, rezygnując z analizy normatywy kanonicznej dotyczącej kaplic, oratoriów czy sanktuariów. Nie zajął się także rozwinięciem bogatej w materiały części historycznej dotyczącej formułowania się aktualnie obowiązującej normatywy.

W opracowaniu podjętego tematu Autor opiera się na najnowszej kanonicznej literaturze europejskiej. Należy podkreślić konsekwencję Autora w stosowaniu obranej metody naukowej. To sprawia, że praca, mająca charakter systematycznego opracowania, jawi się jako jedna z nielicznych, całościowych publikacji poświęconych zagadnieniu kościoła jako budynku kultu, wypełniających dość istotną lukę w publikacjach dotyczących tego zagadnienia i jest jednym z podstawowych, najbardziej aktualnych opracowań na ten temat.

Tematyka ta jest tym bardziej aktualna, że na Soborze Watykańskim II dużo miejsca poświęcono liturgii Kościoła i jej sprawowaniu. Kościół – rozumiany jako budowla święta (por. kan. 1214) – jest miejscem słuchania słowa Bożego i celebrowania liturgii, która jest – jak to deklaruje konstytucja *Sacrosanctum concilium* – „szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (SC 10). Jeśli więc liturgia zajmuje tak ważne miejsce w Kościele, to w konsekwencji także miejsca, w których jest celebrowana, powinny być przedmiotem wielkiej troski ze strony Kościoła.

Narosła w ciągu wieków dyscyplina dotycząca kościołów znalazła swój wyraz w średniowiecznych zbiorach: *Dekrety Gracjana* i *Dekretach Grzegorza IX*. Ze znacznymi zmianami i uzupełnieniami dyscyplina ta weszła do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku, który poświęcił tej tematyce aż 17 kanonów. Promulgacja Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku została poprzedzona długim okresem prac przygotowawczych prowadzonych przez Papieską Komisję do spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego. Zagadnienia dotyczące budynków kultu opracowywała grupa robocza *De studio locis et temporibus sacris deque cultu divino*. Nowy Kodeks uprościł dotychczasową normatywę, głównie poprzez wyeliminowanie z niej przepisów o charakterze liturgicznym oraz przepisów z dziedziny prawa majątkowego, które znalazły swoje miejsce w innej części Kodeksu.

Nieporuszanie przez Kodeks wielu kwestii szczegółowych dotyczących analizowanej części normatywy w niczym nie sugeruje, że jest ona niekompletna. Faktycznie, poza Kodeksem istnieje wiele różnych dokumentów kościelnych, jak księgi liturgiczne, dokumenty papieskie czy Kongregacji, które określają przepisy i dyspozycje dotyczące analizowanego zagadnienia. Ponadto, w samym Kodeksie, przepisy odnoszące się do kościołów nie ograniczają się jedynie do kanonów 1214-1222, ale wiele dodatkowych norm znajduje się w innych jego miejscach. Tak więc całość normatywy zawartej w wyżej wymienionych przepisach stanowi wyczerpującą legislację Kościoła na temat budynków kultu.

Jako cel do zrealizowania Autor stawia sobie omówienie aktualnej normatywy Kościoła, traktującej o kościołach jako budynkach kultu Bożego. Studium nie ogranicza się jednak do zwykłej analizy kanonów, ale także do ukazania różnych koncepcji i punktów widzenia problemu w doktrynie kanonistów. Na specjalne podkreślenie zasługuje – zamierzony i w pełni osiągnięty – zamysł uwypuklenia aspektów

wynikających z aktualnego sformułowania kanonów, na które głęboki wpływ miała poprzednia normatywa i doktryna, z jednoczesnym wskazaniem istniejących nowości w aktualnym ustawodawstwie. Taki sposób analizy wyżej wspomnianych zagadnień stanowi pewną nowość.

Całość swojego rozważania Autor opiera na starannie i umiejętnie dobranych, bogatych źródłach, które w sposób bezpośredni kształtowały zarówno przepisy poprzedniego Kodeksu, jak i aktualne kościelne ustawodawstwo dotyczące budynków kultu.

Na strukturę książki, oprócz wstępu i zakończenia, składa się sześć zagadnień. W pierwszej części (*Questioni preliminari* – „Zagadnienia wstępne”) zostały omówione kwestie dotyczące relacji pomiędzy przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego a kościelnym prawem liturgicznym. Autor zwraca uwagę, że przepisy liturgiczne dotyczące rytu celebracji liturgicznych stanowią prawo liturgiczne w sensie ścisłym i jako takie nie są przedmiotem bezpośredniego zainteresowania ze strony Kodeksu Prawa Kanonicznego. Oprócz tego istnieją inne normy liturgiczne *in sensu largo*, których przedmiotem jest wszystko to, co dotyczy liturgii, czyli przepisy regulujące liturgię. Tego typu normy zajmują w Kodeksie znaczące miejsce. Zamysł ustawodawcy odnośnie do przepisów liturgicznych został zamieszczony w kan. 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego. Drugą kwestią, która została poruszona w tej części pracy, jest samo rozumienie terminu „kościół”. Autor w syntetyczny sposób ukazuje *iter* prac Papieskiej Komisji do spraw Rewizji Kodeksu, dzięki którym zostały zmienione i doprecyzowane podstawowe terminy dotyczące budynków kultu.

Kolejnym zagadnieniem poruszonym przez Autora jest sprecyzowanie na podstawie aktualnych przepisów kanonicznych pojęcia „budynek kultu”. Wychodząc od biblijnego rozumienia tego terminu, poprzez nauczanie Kościoła i teologów dochodzi on do ściśle kanonicznej terminologii, według której kościół oznacza budowlę świętą przeznaczoną dla kultu Bożego, do której wierni mają prawo wstępu w celu wykonywania w niej kultu, zwłaszcza publicznego (por. kan. 1214). Przedmiotem rozważań Autora w tej części omawianej pracy jest także typologia kościołów.

Erygowaniu kościoła został poświęcony kolejny paragraf studium. Autor sukcesywnie prezentuje i analizuje normy dotyczące warunków koniecznych do spełnienia przy erygowaniu budynku kultu, wśród nich: zgoda biskupa diecezjalnego, wmurowanie kamienia węgielnego, zachowanie przepisów liturgicznych i sztuki sakralnej w budowie i wykończeniu wnętrza.

W kolejnym paragrafie znajdujemy zagadnienia dotyczące poświęcenia i błogosławieństwa kościoła. Wychodząc od historycznego ujęcia, Autor dochodzi do aktualnej normatywy, która staje się zasadniczym przedmiotem analizy w tej części omawianej pracy. Rozważania na ten temat kończą się prezentacją i omówieniem efektów prawnych wynikających z faktu poświęcenia lub błogosławieństwa budynku kultu.

Analizie porównawczej norm dotyczących profanacji kościoła, znajdujących się w poprzednim i aktualnym Kodeksie Prawa Kanonicznego, jest poświęcony szósty paragraf omawianej pracy. Autor zwraca uwagę na fakt, że nawet jeśli profanacja nie pozbawia kościoła jego świętego charakteru, to jednak jego sakralność zostaje tak okryta hańbą, że dalsze celebrowanie czynności liturgicznych staje się niegodziwe

do czasu, gdy przez specjalny ryt penitencjarny wyrządzona zniewaga nie zostanie naprawiona.

Jednym z wymogów kodeksowych jest przeznaczenie kościoła do sprawowania w nim wszystkich czynności kultu Bożego z zachowaniem uprawnień parafialnych. Należy nadmienić, że czynności kultu nie ograniczają się jedynie do sprawowania sakramentów i głoszenia słowa Bożego. Ustawodawca zobowiązuje wszystkich, do których to należy, do utrzymania w kościołach należytego porządku, czystości i piękna. Tak więc przedmiotem troski jest nie tylko utrzymanie budynku, ale także jego konserwacja, przyozdobienie, wystrój i piękno. Tymi, którzy mają się o to troszczyć, są „wszyscy, do których to należy”, a więc przede wszystkim proboszczowie, wikariusze, rektorzy, ale także wszyscy wierni należący do danej wspólnoty. Nowy i praktycznie ważny przepis zawiera kan. 1220 § 2, który podkreśla obowiązek strzeżenia kościoła ze względu na Eucharystię, inne jego dobra sakralne, a także różne kosztowności. Szczególnie zaś nakazuje podjęcie właściwej troski o przechowywanie tych dóbr i rzeczy oraz o zastosowanie odpowiednich środków ich bezpieczeństwa. Obszernie została przeprowadzona przez Autora analiza norm, nie tylko kodeksowych, dotyczących przechowywania i konserwacji dóbr kulturowych i artystycznych. Autor przeprowadza także studium norm znajdujących się w innych częściach Kodeksu, a odnoszących się do administracji budynku kościelnego zwłaszcza, gdy chodzi o sprawę majątkowe.

Ostatnia część pracy dotyczy kwestii przeznaczenia kościoła do użytku świeckiego. Autor omawia zagadnienia dotyczące podmiotu decydującego o takim przeznaczeniu, przyczyn, które muszą zaistnieć, aby tego rodzaju działanie mogło być przeprowadzone, oraz procedury, jaka powinna być zastosowana. W celu lepszego zilustrowania przepisów i ukazania istniejącej *praxi* Autor przytacza i analizuje decyzje Sygnatury Apostolskiej wydane odnośnie do tych zagadnień. Całość omawianej pracy zamyka zakończenie zawierające wiele trafnych, a czasem nowatorskich wniosków i propozycji.

Niewątpliwą zasługą Autora jest umiejętne ukazanie wpływu nauczania Soboru Watykańskiego II na tworzenie się przepisów dotyczących budynków świętych. Z drugiej zaś strony wykazuje on, że analizowane przepisy nie zostały ustanowione *ad hoc*, to jest tylko i wyłącznie w celu natychmiastowego odpowiedzenia na wymogi Soboru, ale swoje korzenie mają w bogatej chrześcijańskiej tradycji. Rzeczywiście, będące aktualnie w mocy przepisy mają swoje źródła zarówno w poprzednim ustawodawstwie, jak i w Biblii; więcej, analizowane normy biorą pod uwagę także teologię budynku kultu.

Na szczególną uwagę zasługuje bardzo szeroka bibliografia dotycząca omawianego zagadnienia. Została ona systematycznie uporządkowana i podzielona na: I. Źródła (Dokumenty Soborowe, Dokumenty papieskie, Dokumenty Stolicy Apostolskiej, Dokumenty Konferencji Episkopatu Włoch, Ojcowie Kościoła, Inne źródła); II. Literatura.

Przybliżona w niniejszej recenzji praca ukazuje wydawałoby się nieciekawą materię. Jednak Autor prezentuje ją z taką pasją badawczą, iż czytelnik z zaciekawieniem wczytuje się w treść poruszanych zagadnień. Jasność wywodów, wszechstronne ujęcie problematyki, oparte nie tylko na zwykłej analizie zapisów norm

kodeksowych, lecz także na bogato przytaczanych źródłach, nauczaniu kanonistów i orzeczeniach Sygnatury Apostolskiej, sprawiają, że praca staje się swoistą interpretacją przywołanych kanonów.

Książka zasługuje na uwagę zasadniczo z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, że w kanonistyce nie ma wielu opracowań dotyczących poruszanej w niej tematyki; po drugie, ponieważ jest ważnym przyczynkiem do lepszego poznania analizowanego zagadnienia, a co za tym idzie, także do traktowania z należyтым szacunkiem kościołów – budynków będących miejscem świętym i domem Boga.

Warto więc sięgnąć po to opracowanie, a może nawet przybliżyć je polskiemu czytelnikowi w formie polskiego wydania.

Bp Artur Grzegorz Miziński
Katedra Kościelnego Prawa Procesowego WPPKiA KUL

Józef K r u k o w s k i, Remigiusz S o b a ń s k i, *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego. Normy ogólne*, t. 1, Poznań 2003, ss. 304.

Już ponad dwadzieścia lat minęło od wydania *Kodeksu prawa kanonicznego* papieża Jana Pawła II. Dokument ten spełnia niezwykle ważną rolę w procesie odnowy Kościoła, zapoczątkowanej przez Sobór Watykański II. Nauka Soboru stała się bowiem podstawą rewizji poprzedniego kodeksu z 1917 r. Dwudziestolecie promulgacji nowego zbioru prawa kanonicznego oraz jubileusz pontyfikatu nieżyjącego już dzisiaj papieża Jana Pawła II stały się inspiracją dla Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, aby podjąć się stworzenia obszernego komentarza do obowiązujących przepisów kodeksowych.

Recenzowany pierwszy tom komentarza jest rezultatem współpracy dwóch wybitnych polskich kanonistów – ks. prof. Remigiusza Sobańskiego, wykładowcy na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, oraz ks. prof. Józefa Krukowskiego z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i UKSW. Pozycja zawiera prezentację autorstwa J. Krukowskiego, Konstytucję apostolską papieża, promulgującą kodeks z dnia 25.01.1983 r., wstęp, wykaz skrótów, właściwy komentarz do pierwszej księgi kodeksowej (czyli norm ogólnych) oraz literaturę i spis treści. Na początku książki zamieszczono słowo wstępne prymasa Polski kard. Józefa Glempa. *Komentarz* dzieli się na jedenaście tytułów, z których IV, VI i IX zawierają dodatkowo rozdziały.

Na podkreślenie zasługuje sposób opracowania książki. Przyjęta formuła obejmuje nowe, w znacznym stopniu udoskonalone tłumaczenie poszczególnych kanonów z ła-